

جایگاه رنگ در شهر های ایرانی اسلامی مورد

مطالعه: (خیابان امام شهر سمنان)

زینب کرکه آبادی^۱، الناز مقصودی^۲

۱- دانشیار گروه جغرافیا، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران

Elnaz.mgd72@yahoo.com

چکیده

رنگ در معماری و شهرسازی و به خصوص در اسلام از جایگاه ویژه ای برخوردار است. رنگ ها نه فقط از نظر زیبایی بخشیدن در دنیای اطراف اهمیت دارند، بلکه تاثیرات عاطفی روانی قوی نیز بر اشخاص می گذارند و می توان خصوصیات افراد و یا جامعه را از روی رنگ هایی که استفاده می کنند، شناسایی کرد. رنگ ها در هنر و فرهنگ اسلامی با نهفتن معانی مختلف درون خود نشانی از عالم معنا می دهند. در طراحی معماری بناهای تاریخی ایران بویژه مساجد توجه خاصی به جلوه ها و کاربردهای رنگ شده است. رنگ از جمله عناصر مهم فضا سازی معنوی مساجد می باشند و تاثیر آن در معماری اسلامی انکار ناشدنی است و از اهمیت و گستردگی معنایی زیادی برخوردار است. هدف این پژوهش بررسی و ارزیابی تأثیر رنگ ها در شهرهای اسلامی می باشد. روش تحقیق در این مقاله توصیفی- تحلیلی و شیوه تحقیق مرور متون و اسناد کتابخانه ای می باشد. یافته های تحقیق نشان داد که رنگ در تقویت هویت شهری و خوانایی محیط و در ایجاد فضاهای شهری سرزنده و شاداب و القای حس مکان و فضا و حس وحدت در شهر حائز اهمیت است. همچنین تأثیرات روانی بر روی افراد و ایجاد کیفیت های فضایی نیز از ضرورت های استفاده از رنگ در اجزا و عناصر شهری است. همچنین رنگها و ترکیب آن با فضاهای شهری میتواند روح انسان تکنولوژی زده را التیام بخشد.

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

این مورد به ویژه در شهرهای اسلامی نمود بیشتری دارد، زیرا که در شهرهای اسلامی مکان ها با رنگ ها معنا و مفهوم می یابند و رنگ ها باعث انسجام بین عناصر و فضاهای درون شهری می گردند.

کلمات کلیدی

فضای شهری، رنگ، شهرهای ایرانی اسلامی

۱-مقدمه

امروزه زندگی در شهرها با مشکلات زیادی از قبیل آلودگی هوا، تراکم، عبور و مرور وسایل نقلیه، بیماری های روحی و روانی و... مواجه است. توسعه ی بی رویه ی شهرهای بزرگ که به علت افزایش جمعیت و مهاجرت به

آن صورت میگیرد، موجب افزایش حاشیه نشینی، هرج و مرج و کاهش کیفیت زندگی شهروندان گشته است.

رنگ ها نیز به عنوان یکی از عناصر تعیین کننده در منظر شهری از جمله عواملی هستند که به طور آگاهانه و یا

ناخودآگاه بر احساس و ادراک شهروند تاثیر می گذارند و برای شهر چهره ای هماهنگ و دلپذیر فراهم میکنند.

می توان گفت رنگ در فضای شهری می تواند آن را به عنوان یک اثر هنری به نمایش گذارد که در جهت بهبود

رابطه میان انسان و فضای شهری و در نهایت آرامش شهروند پرمشغله امروز گام برمی دارد. مطالعه در نوع رنگ

آمیزی بناها در گذشته و خصوصا در شهرهایی با رویکرد اسلامی ویژگی های منحصر به فردی داشته است.

استفاده از رنگ بخصوص در بناهای شاخص شهر که نقشی مهم در زندگی مردم داشتند نشان دهنده پیوند

عمیق میان دین و باورهای اجتماعی آن عصر بوده است. بکارگیری رنگ و کاشیکاری بخصوص با هدف برجسته

و شاخص سازی بناها در شهرسازی های تاریخی ایران اقدامی هوشمندانه با هدف جلب توجه و دعوت مردم به

حضور در مکان مورد نظر محسوب می گردد.

رنگ ها از ارکان مهم بیان هویت و خوانایی شهرها به شمار می روند. رنگ ها زبان احساسات ما هستند و از این

منظر، استفاده ی درست از رنگ در شهر، می تواند زندگی شهری را زنده کند. معایب شهرهای امروز ایران این

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

است که بخش های تازه ساخت شهری یک شهر کویری یا یک شهر حاشیه دریا از نظر رنگ تفاوت چندانی با هم ندارند. باید عنوان کرد هدف از نظریه رنگ برای شهر ایجاد هماهنگی در مکان هایی است که عاری از هماهنگی اند. در واقع استفاده از رنگ به منظور ایجاد حس وحدت در عین کثرت هر فضا یا شهر لازم و ضروری است. لذا مطالعه و تحلیل جایگاه رنگ در شهرهای ایرانی و اسلامی، دیدگاه های رنگ آمیزی مساجد، بناها معابر شهری، درک جامعی از اهداف رنگ آمیزی در گذشته ایجاد کرده و به بهبود به کار گیری این اصول در طراحی فضاهای شهری نوین می پردازد.

شهر سمنان به عنوان یک شهر اسلامی، با قدمت تاریخی، دارای عناصر و بناهای شاخصی در بافت شهری می باشد. محدوده خیابان امام به عنوان محدوده مورد مطالعه تحقیق حاضر، از جمله محدوده های تاریخی با بافت قدیمی و شامل مساجد و بازار اصلی شهر است. لذا مطالعه در مورد ساختار رنگ این بناها و بررسی تغییرات حاصل در طی دهه های اخیر و ارائه راهکارها، به منظور حفظ هویت شهری و ایجاد پویایی و سرزندگی و در نهایت افزایش کیفیت زندگی شهروندان امری ضروری است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

بافت تاریخی سمنان، نماد معماری سنتی ایرانی است. شهری که بناهای تاریخی متعددی از دوره ایلخانی تا قاجار در آن دیده می شود و معماری در بافت تاریخی آن هویتی تاریخی دارد.

بی روحی و یکنواختی فضاهای شهری، عدم تفاوت رنگ بناها با یکدیگر در محدوده مورد مطالعه، در نظر نگرفتن رنگ مناسب با نوع کاربری بنا با توجه به روانشناسی محیطی و مواردی از این دست، هویت شهری را در شهر کم رنگ نموده است. خلا تحقیقات در زمینه بررسی نقش رنگ در شهرهای اسلامی و بکارگیری اصول یکنواخت و ثابت در رنگ بناها، شهر را به تصویری بی روح و کدر و بدون هویت و معنای درونی تبدیل کرده است.

در محدوده مورد مطالعه، تحقیق در این راستا و ساخت و ساز متناسب با اصول رنگ شناسانه، پویایی، سرزندگی و طراوت را به شهر بازگردانده و هویت از دست رفته ی آن را باز می یابد. لذا مطالعه در الگوهای رنگ آمیزی در شهرهای اسلامی در گذشته، با به کارگیری و الهام از رنگ بناهای قدیمی و شاخص در شهرهای ایرانی

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

اسلامی به محدوده مورد مطالعه، روحی دوباره می بخشد.

اهداف تحقیق

با توجه به مطالب فوق هدف کلی از تحقیق پیش رو، بررسی ویژگی رنگ بناها و عناصر شهرهای اسلامی و یافتن علت انتخاب این رنگ ها برای رنگ آمیزی بنا در گذشته می باشد.

روش تحقیق

روش تحقیق فوق بر اساس روش های میدانی (مشاهده و مصاحبه با اهالی و ساکنین محدوده)، کتابخانه ای است که براساس مرور مستندات مربوط به تحقیقات بارز و برجسته در زمینه متغیرهای تحقیق و کاوش در پژوهش های مشابه در داخل و خارج از کشور می باشد.

مبانی نظری

۱- فضای شهری

تاثیر فضای شهری بر روحیه شهروند به طور عمده در منظر و سیمای شهر نمود پیدا میکند. چهره ی شهر در تحت تاثیر قرار دادن روان آدمی از سایر مولفه ها و ویژگی های فضای شهری پیشی میگیرد. آنچه که در گام اول، ذهن انسان را به طور خودآگاه یا ناخود آگاه به قضاوت درباره ی فضا بر می انگیزد چهره و سیمای شهر می باشد.

مفهوم فضای شهری	سال	تفکر و اندیشه
فضایی که ارتباطات ویژه حرکتی و بصری داشته و نظم و آراسته و استوار بر قواعد معین و روشن	به نقل از توسلی ۱۳۷۱	زوکر
فضای دارای ارزش را فضای شهری می داند	۱۳۷۱	توسلی و بنیادی
فعالیت های عمومی در آن به وقوع می پیونددمثل:خیابان، میادین و..	۱۳۷۷	بحرینی
فضا های خالی که محدود شده اند.	به نقل از مدنی پور ۱۳۸۰	برونوزوی
فرآیند اجتماعی-مکانی که تمام ساختمانها، اشیاء و فضای محیطی و...	۱۳۸۴	مدنی پور

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

ایجاد آرامش، سرگرمی، محل گردش	۱۳۸۴	پاکزاد
محل برقراری تعاملات اجتماعی که باز و عمومی است	۱۳۸۴	پاکزاد
فضای شهری فضای اجتماعی و ساخته شده و تداعی کننده ی نهادهای اجتماعی	به نقل از مدنی پور، ۱۳۸۴	کولکوهن
مکان اصلی وقایع و حوادث	۱۳۸۶	حبیبی و مقصودی
فضایی که بر اساس قواعد زیبایی شناختی شکل گرفته باشد.	به نقل از نژاد ستاری ۱۳۸۸	توسلی و بنیادی
محلی که داستان جمعی در آن رخ می دهد و وضوح ویژگی هندسی و کیفیت زیبایی شناختی	به نقل از طغیانی ۱۳۸۸	لینچ، کار، کریر
موجب گسترش حس اعتماد و اطمینان است که بر امنیت می افزاید	۱۹۶۱	جیکوبز
فضای شهری موجب آرامش، نظم، همیاری و تعاون و تقویت عواطف و زیبایی برای رشد نیروها و چهره انسانی بخشیدن به فرهنگ و تمدن	۱۹۶۱	مامفورد
موجب تسهیل روابط اجتماعی و پالایش ساخت اجتماعی	۱۹۶۹	شوای
تلطیف عواطف مشترک جمعی – واجد کیفیت انسانی و عواطفی است	۱۹۷۵	بیکن
تسهیل فرآیند اجتماعی در افراد و عرصه هنجارها و موازین اجتماعی	۱۹۷۷	راپوپورت

جدول شماره ۱- تعریف فضای شهری از دیدگاه دانشمندان، ماخذ: (سنجش مولفه‌های آسایش بصری در منظر شهری (اسماعیل دویران؛ داود خدایی؛ سعید غلامی؛ مهرداد دانش دوست)

۲- رنگ

رنگ در طبیعت همیشه بستگی به نور دارد. هر نوری در طبیعت بر اساس طول موج خود دارای رنگی است. اشیاء مرئی یا نور منتشر می کنند که به واسطه نور، خود به رنگی دیده میشوند و یا قسمتی از نور تابیده شده به خود را منعکس می کنند که باز به واسطه طول موج نوری که بازتابانده اند به رنگی دیده میشوند. (بلخاری، ۱۳۸۴: ۴۸-۴۹)

رنگها در گذشته بیانگر نیروهای خیر و شر بودند، گاه تداعی کننده ابلیس و پلیدی و ناپاکی و گاه نشانه تقدس و پاکی و خیر بودند. همچنین رنگها در ترکیب با فرمهای مختلف برای نگهداری بشر از نیروهای شر مورد استفاده قرار میگرفتند. در منظر نگاه اسلامی و عرفانی، رنگها منزلت خاصی دارند و هر یک از آنها به منزله نماد یکی از مراحل تعالی و رسیدن به حق تعالی تلقی میشوند (خسروی، ۱۳۹۰: ۲۲)

یکی از اولین نشانه های آجر لعابدار رنگی چغا زنبیل (۱۲۵۰ ق. م) به دست آمده است. هخامنشیان نقوش بر جسته ی سنگی را رنگ آمیزی می کردند همانند نقوش برجسته ی تخت جمشید که دارای رنگ بوده است. همچنین در کاخ هخامنشی در شوش آجر های نقش برجسته ی لعابی در این آثار از رنگهای آبی استفاده می شده است. در دوره ی ساسانیان، نظیر معماری رومن، از موزاییک رنگی در ابعاد کوچک برای کف سازی منقوش استفاده می شده است.

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

نقش رنگ و اهمیت آن در تاریخ تمدن ایران در بعد از نهضت اسلام همچنان مانند دوران قبل از اسلام نیز مورد توجه بوده است. اگر چه در آغاز دوره اسلامی رنگ آمیزی ابنیه کم و بیش کنار گذاشته شد، لیکن در اواخر قرن دهم میلادی و اوایل قرن یازدهم کاشی لعابی تک رنگ فیروزه ای در ترکیب با آجر به کار رفت. یکی از اولین نمونه های کاربرد کاشی تک رنگ در شهر تاریخی جرجان همچنین در مناره ی مسجد جمعه ی دامغان است.

پس از آن در مسجد حیدریه ی قزوین و مسجد جامع همین شهر ترکیب آجر و کاشی تک رنگ به کار رفته است کاربرد کاشی و آجر لعاب دار در معماری به طور روز افزون افزایش یافت و در دوره ی ایلخانیان و خوارزمشاهیان به حداکثر تعادل با سطوح آجری رسید. هاگ در این مورد می گوید: «هرگز در اروپا سبکی نتوانسته است به درجه ای از مهارت از رنگ ها که بتواند با معماری تیموری قابل قیاس باشد».

در بناها و فضاهای قدیم، رنگهای طبیعی مصالح محلی که بناها به وسیله آنها ساخته می شد، به شهر چهره ای هماهنگ و همگون می داد و با روحیه، اقلیم و فرهنگ مردم نیز بیشتر مطابقت می کرد به این ترتیب رنگ هر شهر تثبیت شده بود و جنبه ای از هویت آن محسوب می شد. بنابراین، با وجود تفاوت در مقیاس و عملکردها، نوعی وحدت کلی بر سراسر شهر حاکم بود. هر شهر هویت رنگی خاص داشت. در این شهرها، بناهای شاخص شهری به ویژه بناهای مذهبی با تزئینات کاشی فیروزه ای رنگ در زمینه خاکی خود می درخشیدند و خود را متمایز می کردند. شهرهای کویری، با آسمان آبی، درختان سبز و بناهای خاکی و گنبدهای فیروزه ای رنگ، تصویری چشم نواز در ذهن و خاطر هر بیننده ای حک می نمودند. تجربه حرکت در چنین فضاهای شهری به دلیل وحدت آن، آرامش بخش و به دلیل تنوع رنگی به جا و حساب شده سرزنده و متنوع بود.

ویژگی رنگ ها:

رنگ	ویژگی
آبی	ایجاد حس قضاوت درونی القای حس ارتفاع و عمق را در بیننده ایجاد حس آرامش صلح و منظم تر و مشخص تر به نظر آمدن فضا حساسیت، ظرافت و عشق به خانواده دلبستگی عمومی و اتحاد است ایجاد تمرکز و اندیشه استفاده دائمی از رنگ آبی می تواند موجب افسردگی و خستگی گردد. افزایش حساس بودن و زود رنجی را افزایش می دهد.
بنفش	در حالت کلی تعیین کننده هویت است

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

<p>غنی و یاد آور منطق دانش است معنویت، وقار و بزرگی وجاه ومقام نشانهٔ خلاقیت و زیبایی است. رنگ بنفش، رنگی مرموز و برانگیزاندهٔ احساسات و دارای حالات متضاد است در سطوح وسیع حالت ترس را نشان می دهد، خصوصاً اگر بنفش متمایل به ارغوانی باشد که اغلب در طبیعت و مناظر به چشم می خورد. اضطراب و ترس را کاهش می دهد تپش قلب را آرام می کند و برای درمان کودکانی مفید است که مشکلات افسردگی دارند</p>	
<p>سبز مطلق، از آرامبخش ترین رنگ هاست. کامل ترین رنگ هاست و نشانهٔ تعادل و دوست داشتن است احساس صلح و دوستی و هماهنگی به انسان می دهد. نشان دهندهٔ آرامش و امیدواری است هنگامی که سبز به زرد متمایل شود احساس جوانی و نیروی بهاری را به وجود می آورد. سبز باعث کند شدن حرکات و دودلی نیز می شود. تقویت احساسات دوستی، امیدواری، ایمان و صلح رنگ سبز باعث کاهش استرس می شود. سبز در درمان کسانی که از مکان های بسته و تاریک هراس دارند نیز مفید است</p>	سبز
<p>فرح بخش و شادی آفرین است. صفات اصلی رنگ زرد عبارتند از: روشنی، بازتاب کیفیت، درخشانی شادمانی زودگذر و خاصیتی حاکی از امیدواری و خوشی روحی رنگ زرد برای افرادی مضر است که تحریکات روحی شدید دارند، مبتلا به هیستری می باشند و تپش قلب دارند. همچنین این رنگ احساس تزلزل فوق العاده ای در انسان به وجود می آورد. باعث بروز هیجان و زمانی ناراحتی و اضطراب می شود افزایش قدرت فعالیت های مغزی بسیار مفید است و خصوصیت سرعت بخشی به انتقالات مغزی را دارد. نقاشان مشهور دنیا رنگ زرد را برای القاء حالت بزدلی، ترس، حسادت و</p>	زرد

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

<p>فریب و حمله انتخاب کرده اند. نشانه عظمت و روحانیت بوده است درمان افسردگی، خستگی روحی و مالیخولیا</p>	
<p>خوشبینی و خصوصیت اجتماعی بودن را افزایش می دهد نارنجی برانگیزانده و تهیج کننده است و در عین حال آرامبخش و تسکین دهنده. نارنجی برای کسانی که دچار افسردگی شده اند مفید است. همچنین برای کسانی که دچار شک های روانی شده اند و یا آسیب های جدی دیده اند و حتی میل به خودکشی دارند تأثیر اعجاب انگیزی دارد. این رنگ در صورت استفاده درست می تواند در درمان توهم های بی دلیل مؤثر باشد. این رنگ در تست های روان شناسی توسط کسانی انتخاب می شود که خستگی جسمی و روحی زیادی دارند و خواهان زندگی با فشار و استرس کم تری هستند. این رنگ، افراد منزوی را اجتماعی تر می کند چرا که احساس بدخویی و دشمنی آن ها با دیگران را از بین می برد. این رنگ با مشخصه بسیار شاخص و ساده خود، سمبل نشاط و شادمانی و از طرفی نشانه دانش و آگاهی است. این رنگ احساسات اجتماعی بودن و شدن را افزایش داده و فعالیتهای اجتماعی را در افراد تقویت می بخشد</p>	<p>نارنجی</p>
<p>طبیعت آن بسیار مثبت است از بین بردن منفی گرایی خشن، پرخاشگر، هیجان انگیز و بیش از هر رنگ دیگری قدرت نفوذ دارد و توجه را جلب می کند. نشانگر میل شدید برای چیزهایی است که سختی زندگی و کمال کسب تجربه را ابراز می دارد. رنگ قرمز محرک اراده برای پیروزی و انگیزه ای برای فعالیت، ورزش، کوشش، رقابت رنگ قرمز رویارویی با اراده یا قدرت اراده را بیان می کند. دارای کشش و قدرت زیادی است و مثبت و متجاوز و تهیج کننده است. از این رو استفاده از آن باید بر</p>	<p>قرمز</p>

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

اساس اصول خاصی باشد. این رنگ مظهر حیات و زندگی است و عامل مؤثری در سازندگی و تشدید رویش گیاهان و بیان کننده هیجان و شورش است.	
نشانگر عدم و نیستی مانند سکوت ابدی، بدون آینده و امید است بدین معنی که پایان راه ها است سیاه فرم ندارد این رنگ بر خلاف رنگ سفید، رنگی بی تحرک، ساکت، ساکن و غیر محرک است و مانع هر گونه تحریک روانی و جسمانی و باعث کاهش سایر فعالیت ها نیز می گردد و کندی وسستی را حاصل می کند	سیاه
در ابعاد وسیع احساس ترس و اضطراب را القا می کند.	سفید

جدول ۲- ویژگی رنگ ها، ماخذ: (یوهانس، ۱۹۷۸: ۵۱) تهیه و تنظیم: نگارنده ۱۴۰۱

بررسی سبک رنگ آمیزی بناها در طول تاریخ

دوره قاجار	شیوه اصفهان	شیوه آذری	شیوه خراسانی	شیوه پارتی
در این دوره در ترکیب های رنگی، رنگ زرد زنده ای وارد شد که قبلا سابقه نداشت. به جای کاشی های هفت رنگ بیشتر کاشی های تک رنگ سیاه، سفید، زرد، فیروزه ای درلای آجرها یا در کنار هم رایج شد و همچنین صورتی در کاشی های هفت رنگ	تنوع رنگی شیوه گذشته را ندارد. در این دوره بیشتر از رنگ های آبی فیروزه ای لاجوردی استفاده می کردند	در نگارگری های این دوره وجود رنگ های خردلی (یا آجری رنگ) رنگ سرخ پخته، لاجوردی، طلایی و گاهی سبز دیده شده است	در شیوه خراسانی سادگی و تک رنگی بناها مشهود است.	در بناهای اشکانی و ساسانی به خاطر به کار بردن آجر و خشت رنگ غالب آنها رنگ خشت بوده است گروهی دیگر از بناها با قلهو سنگ ها ساخته شده اند. اما استفاده وسیع پارتیان از گچ و گچ بری و نقاشی، فضاهای روشنی را در داخل ایجاد می کردند

جدول ۳- بررسی سبک رنگ آمیزی بناها در طول تاریخ، ماخذ: (خوش شمیم، سولماز، مافی، فرزاد، تاثیر عناصر نور و رنگ در ارتقای فضای

معنوی بناهای دوره اسلامی، ۱۳۹۶) تهیه و تنظیم نگارنده ۱۴۰۱

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

رنگ در مساجد:

به گمان بسیاری از پژوهندگان، کمتر مردمی در جهان به اندازه ی ایرانیان به کیفیات رنگ و اثرات آن هوشیاری و آشنایی داشته اند. رنگ آمیزی از دوران پیش از تاریخ در ایران رواج داشته و در ادوار بعدی در هنر و فنون نساجی، معماری و کاشیکاری به نقطه اوج خویش رسیده است (آخشیک، ۱۳۹۱: ۳۳)

دوره تیموری	ترکمانان	صفویه	قاجار
نمونه بارز مساجد در این دوره مسجد گوهرشاد است. رنگ حاکم بر مجموعه گوهرشاد آبی است. در گوهرشاد ریتیم رنگ ها بر ریتیم خطوط و نقوش اثر گذاشته و فضا چشم نوازی بیشتری پیدا کرده است	نمونه ابنیه مذهبی این دوره مسجد مظفریه یا کبود تبریز است. که دارای قاب های هماهنگی و مختلف با رنگ های آبی روشن و در برخی قسمت ها با روکش طلا است	در مساجد این دوره بیشتر از کاشی های لعاب دار، معرق و هفت رنگ به رنگ های آبی و زرد استفاده شده است. مانند مسجد امام اصفهان و مسجد شیخ لطف الله	تنها مسجد صوری ایران مسجد معروف (نصیر الملک) می باشد که دارای کاشی کاری فوق العاده زیبا هفت رنگ با رنگ غالب صورتی و پنجره با شیشه های رنگی و کاشی های رنگی را می توان در معماری اسلامی مشاهده کرد

جدول ۴- بررسی سبک رنگ آمیزی مساجد در طول تاریخ، ماخذ: (خوش شمیم، سولماز، مافی، فرزاد، تاثیر عناصر نور و رنگ در ارتقای فضای معنوی بناهای دوره اسلامی، ۱۳۹۶) تهیه و تنظیم نگارنده ۱۴۰۱

۳- شهرهای ایرانی اسلامی

پیدایش اسلام تغییرات سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی را در بسیاری از کشورها و شهرهای کهن جهان به انجام رساند و در کمتر از نیم قرن فرهنگ اسلامی از غرب تا اسپانیا و از شرق تا هند گسترش یافت. هیچ مذهب و فرهنگی به سرعت اسلام در دنیا گسترش نیافت و ابعاد فرهنگی و آثار معماری را در این حد به وجود نیاورد. شهرهای اسلامی در غالب محله ها تقسیم بندی می شد کالبد این شهرها با احداث مسجد جامع بزرگ در مرکز محله رنگ و بوی اسلامی به خود می گرفت و پس از آن بناهای دیگری چون بازار، مدرسه، حسینیه، تکیه، قهوه خانه و... به عنوان عناصر عمومی در مرکز محله قرار می گرفتند، این فضاها از طریق گذرها و معابر (ساباط) به

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

عرصه ی خانه ها متصل میگشت. وجود سلسله مراتب دسترسی و درونگرایی فضاها به دلیل کنترل دید و محرمیت مهمترین نشانه های کالبدی محلات گذشته است.

ویژگی های شهر اسلامی همان ویژگی هایی است که عقلا و اندیشمندان برای یک شهر آرمانی متصور هستند شهر اسلامی شهری نیست که فقط نمادهای مذهبی در آن رخ بنماید و دستاوردهای بشر به ویژه در بخش صنعت به حاشیه رانده شود و سنت صرف بازگشت شود. شهر اسلامی به دنبال انتظام بخشیدن و تعامل بین مجموعه عناصر تشکیل دهنده جامعه شهری و ایجاد توازن و هماهنگی در عموم ساختارها، رفتارها، کنش ها، و واکنش های افراد و سامانه های شهری است تا در سایه تعالیم آسمانی، آرامش و آسایش توأم با تسخیر طبیعت و شکوفاترین شهروندان را در زیستگاهی آباد و خدا محور تربیت نماید

در ایران به طور کلی نحوه به کار گیری رنگ عموماً بدین شکل بوده است:

استفاده از رنگ برای مشخص کردن ورودی مسجد: مسجد امام جامع عباسی

استفاده از رنگ فیروزه ای درلبه ها برای معرفی فرم هشت ضلعی گنبد خانه ی مسجد: مسجد شیخ لطف الله

استفاده از رنگ سبز در محراب مسجد و دو کتیبه ی ورودی مسجد به عنوان عامل هدایت کننده: مسجد شیخ

لطف الله

رنگ فیروزه ای درفضای مقصوره به عنوان رنگی که در فرهنگ ایران نشان دهنده ی بنای مذهبی است

رنگ طلایی: به عنوان عامل زیننده ی فضا

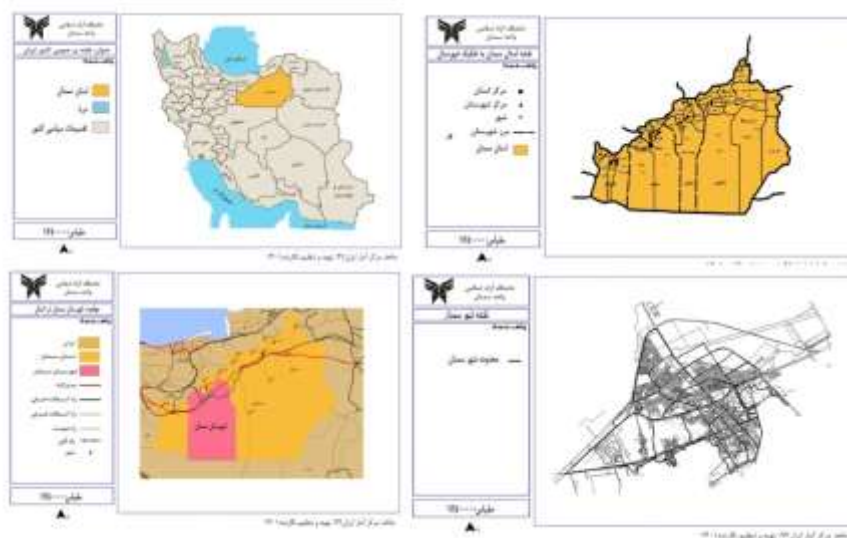
رنگهای سرد و گرم در زیر گنبد به عنوان عامل کمیت ساز است

معماری سنتی ایرانی اسلامی جزئی از فرهنگ ایرانیان است. این معماری از لحاظ رنگ آمیزی دارای ویژگی های مینیاتور ایرانی است و از لحاظ کاربرد شکل و فرم ها نیز با آن شباهت هایی دارد. از ویژگیهای بارز این هنر نحوه ی کاربرد رنگ در فضاهای مختلف معماری است. کاربرد کاشی های رنگارنگ در روی سطوح دیوارها و گنبدها سبب میشود مواد ساختمانی، سنگینی و خشونت خود را از دست دهند و به سطوحی شفاف و موادی بی وزن تبدیل شوند و بر تاثیر انواع نقوش هندسی و تزیینی بیفزایند.

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

بررسی محدوده مورد مطالعه

سمنان یکی از شهرهای ایران، مرکز استان سمنان و شهرستان سمنان است. این شهر در جنوب رشته کوه البرز و شمال دشت کویر در راه تهران به خراسان قرار گرفته است. این شهر از ۳۴ درجه و ۱۷ دقیقه تا ۳۷ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی و از ۵۱ درجه و ۵۸ دقیقه تا ۵۷ درجه و ۵۸ دقیقه طول شرقی واقع شده و ارتفاع متوسط آن از سطح دریا ۱۱۳۰ متر است.

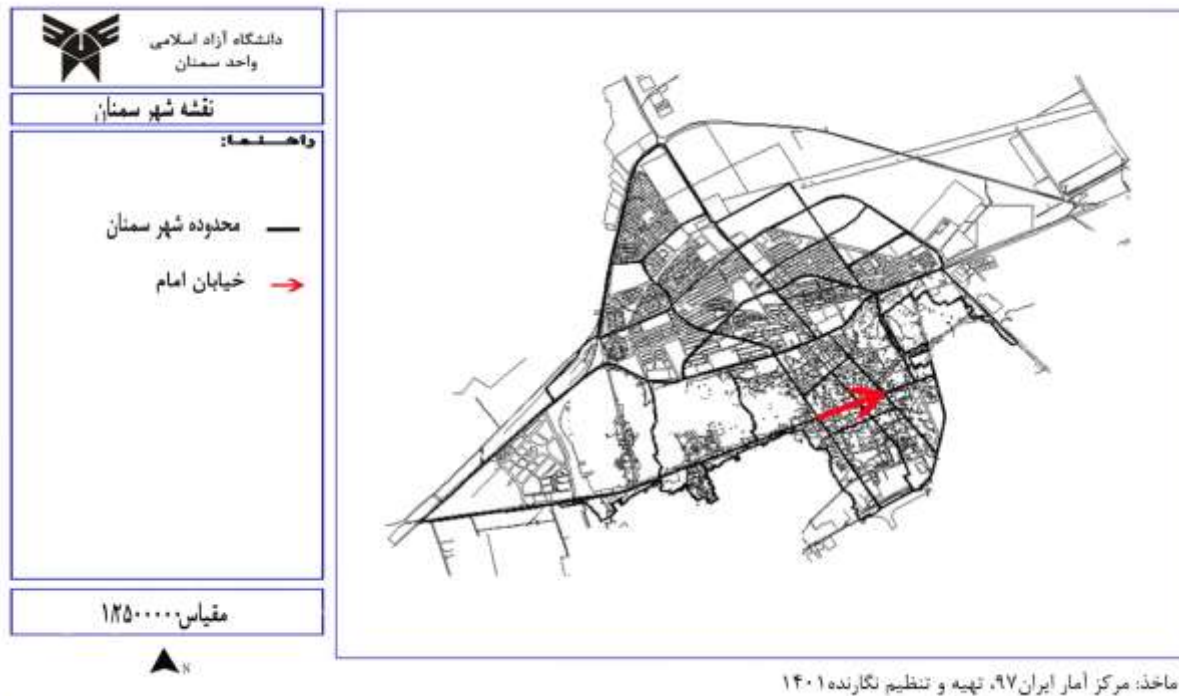

نقشه شماره ۱- موقعیت جغرافیایی شهر سمنان، تهیه و تنظیم نگارنده ۱۴۰۱

«خیابان امام» از جمله خیابان های مرکزی شهر سمنان است و در نظام سلسله مراتب شهری دارای اهمیت زیادی است. بازار به عنوان مرکز اصلی و ارتباطی شهر در این خیابان قرار گرفته و ارتباط روزانه انسان و فضا را میسر می سازد. اغلب کاربری ها در این خیابان تجاری است. همچنین کاربری های اداری نظیر بانک و سایر کاربری های مهم در این محدوده قرار گرفته است. مهمترین ویژگی این محدوده بافت تاریخی و ارزشمند آن

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

می باشد.

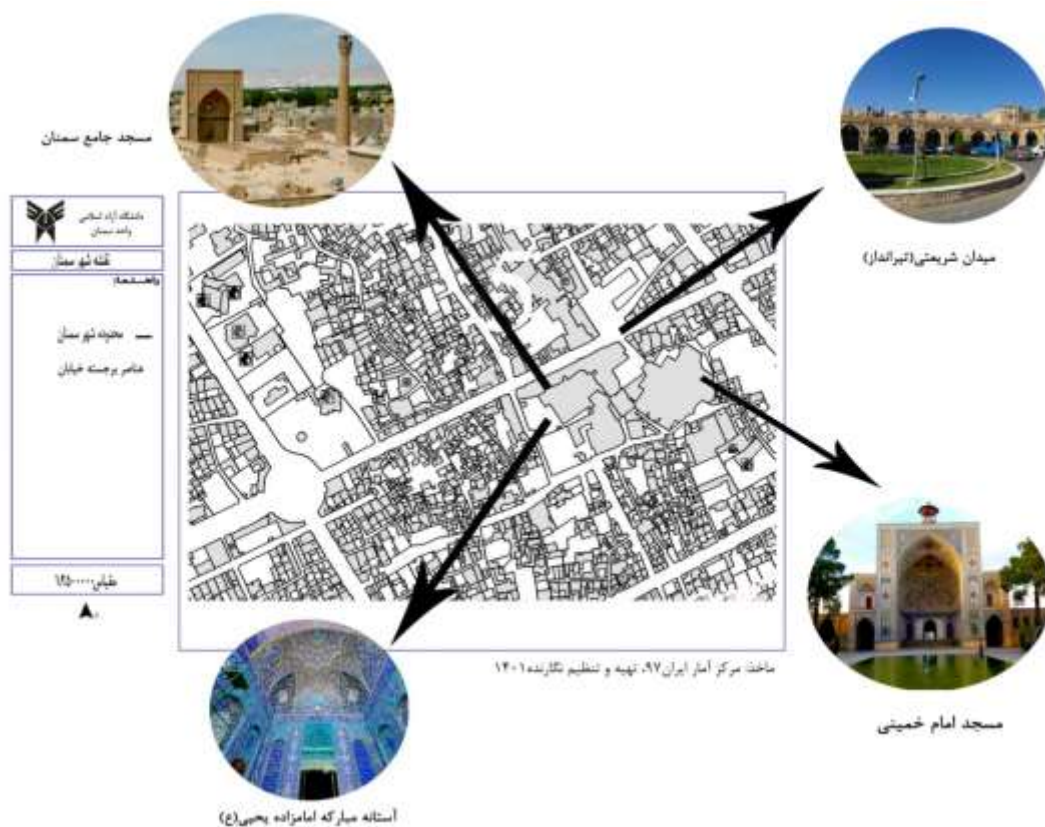

نقشه شماره ۲: موقعیت خیابان امام در شهر سمنان، تهیه و تنظیم نگارنده ۱۴۰۱

عناصر مهم و قابل مطالعه از لحاظ رنگ در این خیابان عبارت است از:

بدنه ها شامل رنگ مصالح دیوارها و بناها، کفسازی ها، مبلمان شهری شامل نیمکت ها، پارک و... پوشش گیاهی موجود در محدوده، مساجد و تکیه ها و امامزاده ها، بازار و میدان شریعتی (تیرانداز)

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

نقشه شماره ۳- عناصر برجسته در محدوده خیابان امام، تهیه و تنظیم نگارنده ۱۴۰۱

تحلیل داده ها و ارائه یافته ها:

خیابان امام شهر سمنان با طول حدود ۵۵۰ متر از میدان امام این شهر تا چهارراه مازندران قرار دارد. بخش زیادی از بافت تاریخی و قدیمی شهر سمنان شامل مسجد جامع، بازار تاریخی سرپوشیده، مسجد امام خمینی(ره)، آستانه مبارک امامزاده یحیی(ع) و... در این منطقه قرار دارد.

عملیات عمرانی و تغییر کاربری خیابان امام خمینی(ره) سمنان به پیاده‌راه سنتی توسط شهرداری سمنان و در سال ۱۳۹۹-۱۴۰۰ آغاز شد. این تغییر کاربری، تغییراتی در بدنه ها، کفسازی ها، جدول بندی و مبلمان شهری نیز ایجاد نمود.

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

<p>میدان تیرانداز</p> 	<p>مبلمان شهری و پوشش گیاهی</p> 	<p>بدنه و کفسازی</p>
<p>از جمله میداین مهم در محدوده که سبب برخورد های چهره به چهره می گردد و سالمندان بسیاری در خود جای میدهد. از نظر رنگ، خاکی رنگ و بدون هیجان است.</p>	<p>تغییرات مربوط به پیاده راه سازی و پیاده محور کردن محدوده منجر به تخصیص مبلمان شهری مطلوب گشته است. پوشش گیاهی عموما گیاهان همیشه سبز نظیر کاج و سرو است. استفاده از نیمکت های چوبی در محدوده باعث افزایش همخوانی و هویت محدوده و تطابق رنگ ها گشته است</p>	<p>عمده نمای بکار رفته در خیابان امام آجر بوده است. نمای مراکز تجاری عموما شیشه است و مناطق مسکونی نمای آجر، سنگ و بعضا کاهگل دارد. آشفته گی بصری در این محدوده تا حدی نمایان است. از جمله اقدامات مهم محدوده پیاده راه سازی و استفاده از سنگفرش در کفسازی ها با موزاییک بوده است</p>

جدول شماره ۵- تحلیل وضع موجود در محدوده، تهیه و تنظیم نگارنده ۱۴۰۱

<p>امامزاده یحیی</p> 	<p>مسجد جامع</p> 	<p>مسجد امام</p> 	<p>بازار</p>
<p>قعه دارای گنبد بزرگ و ایوان</p>	<p>مربوط به دوره سلجوقی و دارای ویژگی های رنگی</p>	<p>مربوط به دوره قاجار و دارای ویژگی های رنگی</p>	<p>به علت وجود بازار در خیابان امام عمده کاربری ها، کاربری</p>

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

<p>کاشیکاری شده و حرم و صحن است یوان دارای کاشیکاری جدیدتری است شامل چهار طاقنمای کاشیکاری شده دو طاقنما با کاشیهای لاجوردی گنبد پیازی شکل می باشد و نمای خارجی آن را کاشیهای فیروزه ای پوشانده است</p>	<p>این دوره (گچ بری و رنگ اهمیت زیادی یافت. کاشی لعابدار فیروزه ای) مناره بلند آجری بدون استفاده از رنگ به چشم میخورد.</p>	<p>این دوره است. تقارن در رنگ آمیزی و استفاده از ترکیب رنگ قهوه ای و آجری و آبی فیروزه ای هویت مطلوبی به فضا بخشیده است.</p>	<p>تجاری می باشد. وجود بازار باعث حضور گسترده شهروندان در ساعات مختلف شبانه روز در محدوده گشته است. در واقع ارتباط روزمره ی انسان و محیط در این محدوده به خوبی به چشم می خورد. عمده نمای بکار رفته در خیابان امام آجر بوده است. نمای مراکز تجاری عموماً شیشه است و مناطق مسکونی نمای آجر، سنگ و بعضاً کاهگل دارد. بازار سرپوشیده و آجرساز است و هویت مطلوبی دارد.</p>
---	--	--	---

جدول شماره ۶- تحلیل بناهای شاخص محدوده، تهیه و تنظیم نگارنده ۱۴۰۱

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

از جمله اقدامات مفید در سالهای اخیر، تبدیل خانه های تاریخی موجود در محدوده به رستوران سنتی و کافه بوده است. تبدیل فضای سنتی خانه های قدیمی با معماری اصیل خود به کافه و رستوران علاوه بر حفظ هویت شهری، از نظر بصری و رنگ آمیزی تطابق کامل با بافت دارد.

در سالهای اخیر کاربری های جدیدی در محدوده ایجاد شده است. از جمله این کاربری ها مراکز تجاری و پاساژ ها می باشد که از نظر بصری و نما برخلاف بازار سرپوشیده و مراکز قدیمی، از شیوه های معماری مدرن در آن ها استفاده شده است. این عدم تطابق در سبک معماری و استفاده از مصالح نامناسب با اقلیم و بافت محدوده، منجر به از بین رفتن هویت و اغتشاش بصری گشته است..

جدول شماره ۷- تحلیل کاربری های جدید در محدوده، تهیه و تنظیم نگارنده ۱۴۰۱

نتیجه گیری:

شهر اسلامی شهری نیست که فقط نمادهای مذهبی در آن رخ بنماید بلکه شهر اسلامی به دنبال انتظام بخشیدن تعادل بین مجموعه عناصر تشکیل دهنده جامعه شهری و ایجاد توازن و هماهنگی در عموم ساختار ها و سامانه های شهری است.

شهر اسلامی باید دارای زیبایی ظاهری باشد. چرا که زیبایی یک صفت فعل الهی است و شهر اسلامی باید مزین به صفات فعل الهی باشد. در نتیجه یکی از معیارهای زیبایی صوری و ظاهری رنگ و نور در شهر های اسلامی است. در مقاله فوق خیابان امام شهر سمنان مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفت. این شهر به دلیل قدمت تاریخی از بناها و آثار تاریخی و اسلامی برخوردار است. رنگ ابنیه قدیمی و مساجد در شهر بر اساس اصول رنگ آمیزی در شهرهای ایرانی اسلامی صورت گرفته است. اما در ساخت و سازهای جدید، اغتشاش و عدم همخوانی در رنگ بناها مشاهده می شود. از آنجا که اعمال دقیق اصول رنگ آمیزی، هویت و سرزندگی و پویایی را به جان شهر تزریق میکند و کیفیت زندگی شهری را ارتقا می بخشد توجه به نکاتی از این دست در شهر ضروری به نظر می رسد. لذا در ادامه پس از مطالعه و تحلیل محدوده مورد مطالعه پیشنهاداتی ارائه گشته است.

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

پیشنهادات:

بدنه ها در ابنیه میدان امام در هردو سکانس طیف رنگی خاکستری، کرم، قهوه ای را در بر می گیرد. پیشنهاد می گردد به منظور ایجاد حس تنوع و پویایی و سرزندگی و تطابق با هویت محدوده و رنگ های به کار رفته در مساجد در بدنه ها از رنگ آبی فیروزه ای استفاده بیشتری گردد

کف سازی محدوده به دلیل تغییرات اعمال شده در سال اخیر از کیکیت و هویت مطلوبی برخوردار است. استفاده از سنگفرش ها با هویت محدوده همخوانی دارد و در شهروند احساس تعلق خاطر ایجاد میکند. پیشنهاد میگردد در محدوده و کف سازی از رنگ زرد ملایم جهت عریض تر به نظر رسیدن فضا استفاده شود. افزایش کاشت گیاهان همیشه سبز به منظور طراوت بخشی و آرامش فضا پیشنهاد میگردد.

استفاده از رنگ فیروزه ای در مناره ها باعث ایجاد هویت در محدوده می گردد.

در میدان شریعتی برخورد های چهره به چهره بسیار شکل میگیرد، لذا استفاده از مبلمان شهری بیشتر پیشنهاد میگردد. همچنین به علت حضور دائمی سالمندان در این میدان، ترکیب رنگ های نارنجی و آبی در بدنه ها سبب افزایش هیجان و سرزندگی فضا میگردد.

در پایان مهمترین پیشنهاد می تواند ارتباط هر چه بیشتر شهروندان و مسئولین و به اشتراک گذاری دیدگاه ها و نظرات به منظور شناخت علایق شهروند و افزایش کیفیت زندگی شهری باشد.

این پژوهش با سایر پژوهش های مشابه به ویژه پژوهش «خادم، الناز یزدخواستی، فرناز اصغری، شهناز - ۱۳۹۶ - بررسی نقش رنگ در ارتقا کیفیت زندگی در شهراسلامی» همخوانی کامل دارد.

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

منابع و مراجع:

- زمرشیدی، حسین- ۱۳۹۹-آموزه های معماری ایرانی و ساختمان سازی مسکونی از دوره قاجاریه تا امروز
- سادات محمدی، سارا؛ علیان، علمدار - ۱۳۹۸- ساختار کالبدی محله در شهرهای ایرانی-اسلامی
- ارغان، عباس مقصودی، الناز- ۱۳۹۷- بازشناسی رنگ در فضاهای شهری با تکیه بر روانشناسی محیط (مطالعه موردی:خیابان امام شهر سمنان)
- حسن زاده، ناصر، برنایی، حسین، حامدی، محمد ابراهیم- ۱۳۹۷- طراحی عناصر و المان ها و فضاهای شهر اسلامی با تاکید بر نقش رنگ در ایران
- سلطانی، فرازین، لولویی، کیوان- ۱۳۹۷- جایگاه رنگ و رنگ آمیزی در معماری اسلامی و ایران
- نصیری محمد، افراسیاب پور علی اکبر، احمدی فریبا- ۱۳۹۷- نماد عرفانی رنگ در هنر و معماری اسلامی
- خوش شمیم، سولماز، مافی، فرزاد- ۱۳۹۶- تاثیر عناصر نور و رنگ در ارتقای فضای معنوی بناهای دوره اسلامی:بررسی مساجد شهر اصفهان در دوره صفوی
- سلیمانی صدیقه، اسماعیلی ستایش، ۱۳۹۶- مقایسه تطبیقی کاربرد رنگ در معماری اسلامی چین و ایران
- افکاری، صونا، کاظمی تبریزی، مهسا، احمدخوانی، بهرام- ۱۳۹۶- جایگاه رنگ در هنر اسلامی با تاکید بر معماری
- خادم، الناز یزدخواستی، فرناز اصغری، شهناز- ۱۳۹۶- بررسی نقش رنگ در ارتقا کیفیت زندگی در شهراسلامی
- شفیعی، شیما، شیخ علی بابایی، نیلوفر- ۱۳۹۵- هویت رنگ، معماری، هنر اسلامی، بررسی تأثیرگذاری رنگ در روانشناسی و نمود آن در معماری اسلامی ایرانی
- زارع، علیرضا، لطفی، کوروش- ۱۳۹۵- رنگ در شهر با رویکرد ایجاد تنوع و سرزندگی در فضای شهری
- رضایی معصومه، عارفی مقدم ویکتور، فرشچیان امیرحسین- ۱۳۹۵- رنگ و تاثیر آن بر هم افزایی حس تعلق مکان در فضا سازی مکان معماری اسلامی
- جمالوندی، زهرا، مرادی، ابراهیم، نوراللهی، مجتبی- ۱۳۹۴- نقش نور و رنگ در معماری مساجد ایرانی اسلامی
- صادقی اسکندری، فرشته- ۱۳۹۴- پیشینه نور و رنگ در نگارگری معماری ایرانی و هنر اسلامی
- مرکز اطلاعات و برنامه رفیعیان، محسن مرداد- ۱۳۹۴- شهر سازی اسلامی، گفتاری پیرامون کلان نظریه شهر سازی عبارت محور ریزی شهر تهران

شانزدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

اردلان، ن.، بختیار، ل. حس وحدت، سنت عرفانی در معماری اسلامی، ترجمه ونداد جلیلی، تهران، نشر علم معمار رویال، ۱۳۹۴
 بیاتی، سمانه-۱۳۹۳- حکمت رنگ در معماری اسلامی، دومین همایش ملی معماری، عمران و محیط زیست شهری
 مفتخری، ح. ایران و اسلام هویت ایرانی میراث اسلامی، فصلنامه جستارهای تاریخی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی،
 دوره چهارم، شماره ۸، ۱۳۹۲

کازمی، الهام درسخوان، دکتر رسول کاظمیان، پونا کریم پور چورسی، فاطمه، دی ماه ۱۳۹۲ بررسی نقش

رنگ در فضای شهری تأثیر آن بر درک انسان ها (نمونه موردی: خیابان شریعتی شهر تبریز)

سیاف زاده، علیرضا میره ای، محمد نوده فراهانی، مرتضی اسفند ۱۳۹۲ نقش کیفیت منظر شهری در ایجاد حیات اجتماعی و
 هویت مکانی شهروندان (مطالعه موردی: بزرگراه نواب، شهر ایرانی، اسلامی

بهداری. منصور ۱۳۹۲ دلایل اهمیت رنگ در فضاهای شهری، همایش ملی معماری، شهرسازی و توسعه پایدار با محوریت از
 معماری بومی تا شهر پایدار

پرویزی، الهام کریمی مشاور، مهرداد نگین تاجی، صمد ۱۳۹۱ رنگ در شهر مرکز اطلاعات و برنامه ریزی

شهر تهران، معاونت مطالعات و برنامه ریزی امور زیر ساخت و طرح جامع انتشارات مدیریت فناوری اطلاعات
 مرکز اسناد

سلطانی، علی دشتی، علی ۱۳۹۱ از شهر اسلامی تا شهر پایدار؛ تبیین ویژگی های مشترک، تبریز، اولین

همایش ملی معماری و شهرسازی اسلامی

نقی زاده، محمد ۱۳۹۰ شهر آرمانی اسلام یا فضای حیات طیبه - نشر شهر

کالن، گوردون ۱۳۹۰ مترجم منوچهر طیبیان گزیده منظر شهری موسسه انتشارات دانشگاه تهران

خوش نظر، سید رحیم، رجبی، محمدعلی-۱۳۸۸- نور و رنگ در نگارگری ایرانی و معماری اسلامی

آیتن یوهانس، ۱۹۷۸، عناصر رنگ ایتن- ترجمه دکتر حسن ملجائی، انتشارات دانش تایپ